

Leon van den Broeke

'De oude Paulus heeft een jonge Timoteüs nodig'

Rechten en voorrechten in en van de gereformeerde kerk te New York 1697-1699

Hoe hield de Nederlandse gereformeerde kerk zich staande nadat de Republiek Nieuw Amsterdam was kwijt geraakt? In dit artikel beschrijft Leon Van den Broeke de problemen van de Nederlandse kerkgemeenschap in Amerika en haar verhouding met zowel Engeland als het kerkelijk thuisfront in de Republiek.

'De oude Paulus heeft een jonge Timoteüs nodig.'¹ Dat schreef de Classicale Vergadering² Amsterdam op 23 april 1699 aan de predikant van de gereformeerde kerk te New York, Henricus Selijns (1636-1701).³ Het was niet dat Selijns slecht in de smaak viel bij de Classicale Vergadering Amsterdam of bij de kerkenraad en de gemeente aan de andere zijde van het Atlanticum. Integendeel, de Classicale Vergadering Amsterdam roemde hem. Hij was 'hoffelijk in het werk'. Met het eerstgenoemde citaat verwees zij naar de apostel Paulus die de hulp van de jonge Timoteüs nodig had gehad om het missionaire werk in het gebied rondom de Middellandse Zee voortgang te laten vinden. Net als destijds voor Paulus was er ook voor Selijns meer werk dan hij in zijn eentje aankon. Bovendien was er een predikantentekort. Predikanten verrichtten ook arbeid in omliggende gemeenten. Selijns kreeg zijn 'Timoteüs'.

- 1 Sage Library, New Brunswick NJ, USA, Brief Cl. Amsterdam aan Selijns (SLAC), dd. 23 april 1699; SLAC, *Acten onser kerkelijke verhandelingen ten verkiesinge van een tweede predikant, ouderlingen, diacenen, ende kerckmeesters, voor de Nederduitsche Gereformeerde kerke J. Christi tot N. Yorck, voorgevallen annis 1697 en 1698 (Acten verhandeling)*.
- 2 C. van den Broeke, *Een geschiedenis van de classis. Classicale typen tussen idee en werkelijkheid (1571-2004)* (Kampen 2005).
- 3 OR. L. Gasero, *Historical Directory of the Reformed Church in America 1628-2000* (Grand Rapids: Eerdmans, 2001) 289, (*The Historical Series of the Reformed Church in America*, 37); *Records of Domine Henricus Selijns of New York 1686-7, with notes and remarks by G. Abeel written a century later 1791-2* (s.l.: 1916), (Collections of the Holland Society of New York V).

Na 1664 was de Nederlandse kolonie in Engelse handen gekomen. Niet alleen werd er gehandeld, gebouwd, gewerkt, gedronken en gestreden, maar ook werd er gekerkt.⁴ Waarom en op welke wijze oefende de Classicale Vergadering Amsterdam na 1664 de supervisie over deze gemeente uit en hoe kreeg dit in het bijzonder gestalte inzake het beroepen van een tweede predikant voor de New Yorkse gemeente in de periode 1697-1699? Dit artikel, dat geschreven is vanuit het perspectief van het historisch kerkrecht, gaat over de rechten en de voorrechten van de Classicale Vergadering Amsterdam, de kerkenraad, gemeenteleden en de gemeente van New York. Deze casus bevindt zich halverwege de tijdlijn tussen de stichting van de gemeente in 1628 en de kerkelijke onafhankelijkheid van de Nederlanden in 1772.

Een tweede predikant

Sinds de komst van Selijns in 1682 was de gemeente gegroeid van 450 naar ruim 650 leden.⁵ Op Tweede Paasdag 1698 waren er dertig catechisanten geweest die psalmen konden opzeggen. Dit had volgens Selijns zo'n 'lust' in de gemeente opgewekt dat het aantal geloofsleerlingen was gestegen tot 65.⁶

Deze groei gaf veertien gemeenteleden aanleiding om op 19 augustus 1697 hun kerkenraad te verzoeken een tweede predikant te beroepen. Daarnaast wilden ze niet wachten tot het moment dat de in hun midden werkzame Selijns zou komen te overlijden. Hij was toen 62 jaar oud. Ook zou het enige tijd vergen voordat er een predikant uit de Nederlanden kon worden begroet.

Op 15 september 1697 sprak de kerkenraad met deze gemeenteleden. Toen besloot hij vier mannen te benoemen die tot taak kregen een onderzoek in te stellen naar het financiële draagvlak voor het beroepen en onderhouden

4 SLAC; Stadsarchief Amsterdam, *Archief Classicale Vergadering Amsterdam* (SAACA); G. Harinck and H. Krabbendam (eds.), *Amsterdam-New York Transatlantic Relations and Urban Identities Since 1653* (Amsterdam 2005), (*European Contributions to American Studies*, 59); R. Shorto, *Nieuw Amsterdam. Eiland in het hart van de wereld* (Amsterdam; 2^e druk 2004); W. Frijhoff, *Wegen van Evert Willemsz., Een Hollands weeskind op zoek naar zichzelf, 1607/1647* (Nijmegen 1995), (*Memoria. Cultuur- en mentaliteitshistorische studies over de Nederlanden o.r.v. W. Frijhoff en H. Hoeks*); J. Jacobs, *Een zegenrijk gewest. Nieuw-Nederland in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 1999); R. H. Balmer, *A Perfect Babel of Confusion. Dutch Religion and English Culture in the Middle Colonies* (New York/Oxford 1989), (*Religion in America Series*, ed. by H. S. Stout).

5 SLAC, Acten verhandelinge 5-7.

6 SLAC, Brief Cl. Amsterdam aan Selijns, 14 september 1698.

Lijste van de jaren en ouderdom der catechumeenen (neffens anderen) bestaende, uijt jongelingen en jongedochters, in: Proeve der catechumenen, tot N. Yorck in America, die publijckelijck ten getale van 65 met alle vrijmoedigheid, en zonder te missen, al de psalmen, lofzangen, en gebeden in rhijm geleert en opgezeijt, ofte bequaem waren, om opgezeijt te hebben, ten overstaen mijnen kkenraadt, en veler ledematen, op de tweede paesch-hemelvaerts, ende tweede-pinxterdagen na de middag, ter kercke tot N. Yorck voornt. A°. 1698.

L. Jongelingen.		
1. J. Harberding	1690	1691
2. J. Harberding	1690	1691
3. J. Harberding	1690	1691
4. J. Harberding	1690	1691
5. J. Harberding	1690	1691
6. J. Harberding	1690	1691
7. J. Harberding	1690	1691
8. J. Harberding	1690	1691
9. J. Harberding	1690	1691
10. J. Harberding	1690	1691
11. J. Harberding	1690	1691
12. J. Harberding	1690	1691
13. J. Harberding	1690	1691
14. J. Harberding	1690	1691
15. J. Harberding	1690	1691
16. J. Harberding	1690	1691
17. J. Harberding	1690	1691
18. J. Harberding	1690	1691
19. J. Harberding	1690	1691
20. J. Harberding	1690	1691
21. J. Harberding	1690	1691
22. J. Harberding	1690	1691
23. J. Harberding	1690	1691
24. J. Harberding	1690	1691
25. J. Harberding	1690	1691
26. J. Harberding	1690	1691
27. J. Harberding	1690	1691
28. J. Harberding	1690	1691
29. J. Harberding	1690	1691
30. J. Harberding	1690	1691
31. J. Harberding	1690	1691
32. J. Harberding	1690	1691
33. J. Harberding	1690	1691
34. J. Harberding	1690	1691
35. J. Harberding	1690	1691
36. J. Harberding	1690	1691
37. J. Harberding	1690	1691
38. J. Harberding	1690	1691
39. J. Harberding	1690	1691
40. J. Harberding	1690	1691
41. J. Harberding	1690	1691
42. J. Harberding	1690	1691
43. J. Harberding	1690	1691
44. J. Harberding	1690	1691
45. J. Harberding	1690	1691
46. J. Harberding	1690	1691
47. J. Harberding	1690	1691
48. J. Harberding	1690	1691
49. J. Harberding	1690	1691
50. J. Harberding	1690	1691
51. J. Harberding	1690	1691
52. J. Harberding	1690	1691
53. J. Harberding	1690	1691
54. J. Harberding	1690	1691
55. J. Harberding	1690	1691
56. J. Harberding	1690	1691
57. J. Harberding	1690	1691
58. J. Harberding	1690	1691
59. J. Harberding	1690	1691
60. J. Harberding	1690	1691
61. J. Harberding	1690	1691
62. J. Harberding	1690	1691
63. J. Harberding	1690	1691
64. J. Harberding	1690	1691
65. J. Harberding	1690	1691

Catechisantenlijst in het karakteristieke handschrift van Henricus Selijns⁷

van een tweede predikant. De commissie bestond uit ouderling Jacob Boelen,⁸ (oud-)diaken Isaac de Riemer,⁹ kapitein en oud-diaken Joh. de Peyster¹⁰ en Samuel Staats.¹¹

De laatste twee genoemden maakten deel uit van de groep van veertien gemeenteleden. Een klein half jaar later moest de kerkenraad vaststellen dat deze commissie documenten die betrekking hadden op het financiële onderzoek voor zichzelf hield. Een maand verder bleek dat de commissie nog geen vorderingen had gemaakt. Op 26 april 1698 besloot de kerkenraad dan ook een nieuwe commissie aan te stellen: oud-ouderling Pieter Jacobsz. Marius,¹²

kapitein en diaken Johannis Kip,¹³ ouderling Jacob Boelen en ouderling Jan Harberding.¹⁴ Deze commissie moest beslist informatie verschaffen aan de kerkenraad. Wanneer deze commissie een positief advies zou geven aan de kerkenraad inzake het financiële draagvlak voor een tweede predikant, dan zou de kerkenraad de beroepingsprocedure in werking stellen. Indien de

- 7 SLAC, Lijste van de jaren en ouderdom der catechumeenen (neffens anderen) bestaende, uijt jongelingen en jongedochters, in: Proeve der catechumenen, tot N. Yorck in America, die publijckelijck ten getale van 65 met alle vrijmoedigheid, en zonder te missen, al de psalmen, lofzangen, en gebeden in rhijm geleert en opgezeijt, ofte bequaem waren, om opgezeijt te hebben, ten overstaen mijnen kkenraadt, en veler ledematen, op de tweede paesch-hemelvaerts, ende tweede-pinxterdagen na de middag, ter kercke tot N. Yorck voornt. A°. 1698.
- 8 De namen die in dit artikel worden genoemd, kennen in de archiefstukken overigens diverse varianten. Jacob(us) Boele(n) was diaken in 1691 en 1692, ouderling in 1696, 1697, 1701, 1704, 1705, 1708, 1709, 1713, 1714, 1719, 1723 en 1724. Boelen was Leisleriaan.
- 9 Isaac de Riemer was diaken in 1695 en 1696 en ouderling in 1700 en 1701. Hij was Leisleriaan.
- 10 Joh. de Peyster was diaken in 1694 en 1695 en ouderling in 1699 en 1700. Hij was Leisleriaan.
- 11 Samuel Staats was diaken in 1700 en 1701 en ouderling in de jaren 1701, 1703, 1707, 1708, 1711, 1712. Hij was Leisleriaan.
- 12 Pieter Jacobsz. Marius was ouderling in 1689, 1692, 1693, 1696 en 1697. Hij was anti-Leisleriaan.
- 13 Johannis Kip was diaken in 1689, 1690, 1692, 1693 en 1698. Hij was anti-Leisleriaan.
- 14 Jan Harberding was diaken in 1690 en 1691 en ouderlingen in 1693, 1694, 1697 en 1698. Hij was Leisleriaan.

commissie een negatief advies zou geven, dan zou hij de zaak afblazen.

De zaak kreeg een positief vervolg. De kerkenraad beriep in de zomer van 1698 Hieronymus Verdieren, predikant te Bruinisse.¹⁵ Wanneer deze intussen zou zijn overleden of niet in staat zou zijn het beroep aan te nemen, dan moest de Classicale Vergadering Amsterdam in contact treden met de Amsterdamse kooplieden Levinus van Schayck en Willem Banckers. Zij hadden gewoond in de kolonie en beschikten door hun werkzaamheden in de Nederlanden over een groot netwerk. Wellicht dat zij een geschikte predikant op het oog hadden. Zij dienden wel rekening te houden met de functie-eisen: goed van leven, gezond van leer, vriendelijk in de omgang, bekwaam en orthodox.¹⁶

De kerkenraden van de 'naburige' gemeenten Albany, Schenectady, New Amersfoort, Midwoud, Breukelen, New Utrecht, New Harlem en Bergen ondersteunden het besluit. De kerkenraad van Kingstown en zijn predikant, John Peter Nucella, stemden uit financiële overwegingen niet in met dit beroep.¹⁷ Twee weken later reageerde de kerkenraad van New York. Hij wees erop dat zowel de meerderheid van de gemeente als van de kerkenraad het beroep wel hadden ondersteund. De ouderlingen hadden een rondgang door de gemeente gemaakt om de financiële haalbaarheid te onderzoeken. Acht omliggende gemeenten hadden wel een positief signaal afgegeven. Daarenboven had de kerkenraad de naam van God aangeroepen en gehandeld overeenkomstig het Charter van 1696.¹⁸

Het Charter van 1696

Selijns was een begaafd predikant. Hij was ook historicus, archivaris en dichter. Het is de verdienste van Selijns geweest dat hij het Charter van 1696 voor zijn gemeente verkreeg.¹⁹ Dat was een enorme stap voorwaarts in de erkenning van godsdienstvrijheid voor de 'Nederlandse' gemeente

15 SLAC, Acten verhandeling 5-7; H. Verdieren (?-1718), predikant te Bruinisse 1692-1717; F. A. van Lieburg, *Profeten en hun vaderland. De geografische herkomst van de gereformeerde predikanten in Nederland van 1572 tot 1816* (Zoetermeer, 1996). Bijlage: *Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816* (2 dln., Dordrecht 1996) 260.

16 SLAC, Acten verhandeling 5-7.

17 J. P. Nucella, (?-1722), predikant te Kingstown, NY, 1695-1704. Daarna vertrok hij naar Engeland; Gasero, *Directory* 289.

18 SLAC, Acten verhandeling 10-11.

19 'The 1696 Charter of the Reformed Protestant Dutch Church of New York', <http://www.upword.com/collegiate/charter2.html> [geraadpleegd op 12 juni 2009.

onder het Engelse gezag van gouverneur Benjamin Fletcher (1640-1703).²⁰ Dit charter - het eerste door het Engelse gezag verleend aan een religieus orgaan - bood de gemeente de mogelijkheid haar eigen predikanten te beroepen (in overleg met de Classicale Vergadering Amsterdam) en te beschikken over de eigen kerkelijke goederen. De vrijheid van godsdienst was na 1664 in het algemeen al gewaarborgd door artikel 8 van de *Articles of Capitulation on the Reduction of New Netherland* (1664), de *Duke Laws* (1665), artikel 27 van het *Charter of Liberties and Privileges* van 1683 en de *Ministry's Act* van 1693. De *Duke Laws* die nadere bepalingen bevatten inzake civiel recht en strafrecht bouwden voort op de *Articles* van 1664. Alle documenten predikten religieuze tolerantie. Ondanks de Engelse poging om met de *Ministry's Act* de Anglicaanse Kerk te formaliseren en daarmee een bevoorrechte plaats te geven, bleef de 'Nederlandse' kerk een aanzienlijk positie behouden. Via belasting betaalden lutheranen, anglicanen e.a. mee voor deze kerk. Ook bleven de kerkgebouwen van vóór 1664 in eigendom van de eigenaren. Die religieuze tolerantie jegens de Nederlandse kerk was niet (alleen) ingegeven door religieuze motieven. Politieke en maatschappelijke factoren droegen hieraan bij. De Engelsen wensten economische groei van de kolonie. Dat kon alleen door ook de Nederlandse kolonisten ook kerkelijk te vriend te houden. Tolerantie, vrije handel en vrijheid van godsdienst waren in ieders belang.

Het charter bood een stevigere rechtspositie voor de 'Nederlandse' kerk op Engelse bodem. Het ging als model fungeren voor andere gemeenten. Dat hield niet in dat zij geen tegenwerking van Engelse zijde ondervonden. Het charter werd meermalen beproefd. Zo walste gouverneur Cornbury over de rechten van de Nederlandse gemeenten heen door Anglicaanse geestelijken aan ze op te dringen.²¹ Met name de onfortuinlijke jonge predikant Henricus Beys werd hiervan de dupe.²²

Bezwaren

De bezwaren tegen het uitbrengen van het beroep kwamen niet van Engelse zijde. Integendeel, ze kwamen van binnenuit. Op 18 september 1698 stelde de kerkenraad de acte van approbatie op. Drie gemeenteleden,

20 Fletcher was gouverneur van 1692 tot 1697.

21 Edward Hyde (1661-1723), Lord Cornbury, was gouverneur van 1701 tot 1708.

22 Henricus Beys (1675-?), predikant te Kingstown 1705-1708, Episcopale Kerk te Harlem NY 1710-1712, Episcopale Kerk te Fordham NY 1710-1712, Curaçao 1714-1717; Gasero, *Directory* 29.

Samuel Staats, Joh. de Peyster en Joh. Kerfbijl, dienden bij de verkiezing van nieuwe ambtsdragers bezwaren in tegen zowel het beroep als tegen de verkiezing van nieuwe ouderlingen en diakenen.²³ Staats en De Peyster hadden deel uit gemaakt van de eerste commissie die onderzoek moest doen naar de haalbaarheid van het beroep. Hun motief voor het bezwaar tegen het beroep was dat de kerkenraad niet het advies had ingewonnen van oud-kerkenraadsleden en vooraanstaande gemeenteleden. Zij waren naar oude gewoonte niet bij de beroepingsprocedure betrokken. Het drietal zocht nog contact met gouverneur Bellomont om hun bezwaren kenbaar te maken en hem te bewegen het beroep ongedaan te maken, maar hij kon hen wegens ziekte niet ontvangen.²⁴ Toen het trio vernam dat er reeds twee beroepingsbrieven onderweg waren naar Amsterdam, besloten de broeders een brief aan de Classicale Vergadering Amsterdam te sturen met het oogmerk het beroep te verhinderen.

De kerkenraad had advies gekregen van de kerkenraad van de Franse gemeente in New York.²⁵ Deze was tot de conclusie gekomen dat de beroepingsbrieven reeds onderweg waren. Ook was er geen tijd geweest de bezwaren te bestuderen. Verder hadden de opposenten de gelegenheid gehad de Amsterdamse Classicale Vergadering aan te schrijven. Als laatste zou de kerkenraad de bezwaren moeten aanhoren die tegen een te bevestigen ouderling waren ingebracht, maar niettemin diende de kerkenraad deze ouderling te bevestigen. De kerkenraad van de Nederlandse gemeente in New York schreef dan ook aan de bezwaarden dat ze hun protesten meermaals hadden aangehoord. Ook stelde de kerkenraad vast dat de beroepingsprocedure conform de *Dordtse Kerkorde van 1619* was verlopen. Verder wees de kerkenraad op de goedkeuring van het beroep door acht kerkenraden van naburige gemeenten. Tenslotte vroeg de kerkenraad zich af wat hij meer had moeten doen nu een ouderling met meerderheid van stemmen is gekozen?²⁶ De kerkenraad hoopte op genezing en broederschap. Die hoop bleek tevergeefs. De bezwaarden waren boos over deze brief die volgens hen vol stond met 'valsheden, verdraaiingen en dwingelandij'.²⁷ De hoofdschuldige was in hun optiek Selijns. Ze schreven dan ook gezamenlijk op 11 november 1698

23 SLAC, Acten verhandelinge 11.

24 Richard Coote (1636-1701), Earl of Bellomont, was gouverneur van 2 april 1698 tot en met 5 maart 1701. Hij kwam na Benjamin Fletcher en hij werd opgevolgd door Lord Cornbury; Ibidem, 12-13.

25 Ibidem, 13.

26 Ibidem, 13-15.

27 Ibidem, 16.

Portret van Gualtherus du Bois
(1671-1751)²⁹

aan de Classicale Vergadering Amsterdam dat de kerkenraad hun bezwaren niet serieus had genomen. Elf zittende en oud-kerkenraadsleden gaven daarentegen gezamenlijk een positieve getuigenis over Selijns af.²⁸

Verdieren was 'groot van studie', 'goed van leven' en 'minnelijk van ommevang'.³⁰ Hij nam het beroep niet aan met het oog op deze kerkelijke twist en bleef zijn hele leven trouw aan zijn Zeeuwse gemeente.

Toen Gualtherus du Bois, een proponent³¹ uit Amsterdam, werd beroepen en dit beroep aannam, was Selijns dan ook verheugd.³² De vader van Du Bois, Peter du Bois, was destijds voorzitter van de Classicale Vergadering Amsterdam.³³ Selijns roemde Du Bois junior in zijn brief van 24 april 1700 aan de Classis Amsterdam. De jonge predikant bleek inderdaad 'vroom, zedig, naerstig' en 'niet geneygt tot twist oft parthydschap' te zijn.

Dat Du Bois junior was beroepen, het beroep had aangenomen en aan het werk ging in zijn eerste gemeente, hield niet in dat de problemen voorbij waren. Selijns maakte in diezelfde brief ook melding van het feit dat er vijf personen, onder wie De Peyster, zich hadden 'ingedrongen' in de kerkenraad. Zij eisten dat Verdieren alsnog werd beroepen. Dat is opvallend, immers Du Bois was al in hun midden en leidde als voorzitter de kerkenraad. Selijns verzocht de Classicale Vergadering Amsterdam dat indien het beroep onwettig was geweest dat zij de kerkenraad maar moest bestraffen, maar indien het wettig was geweest, dat zij dan de tegenstanders diende te bestraffen. Volgens Selijns hing van dit antwoord de vrede van de gemeente af. Hij ondertekende die brief met anderen. Daaronder waren 'enige hoge

28 SLAC, Acte verhandeling 17.

29 Dit portret is het oudst in de kerkenraadskamer van St. Nicolas, Fifth Av. and 48th Street; W. L. Brower and H. P. Miller, *Collegiate Reformed Protestant Dutch Church of the City of New York, 1628-1928. Her organization and development, a record of the proclamation of the truth over three centuries* (New York 1928).

30 SLAC, Brief Cl. Amsterdam aan Selijns, dd. 14 september 1698.

31 Een aankomend predikant die zijn studie en het classicaal examen heeft afgerond. Hij kon proponeren, dat wil zeggen zich voorstellen aan vacante gemeenten.

32 Gualtherus du Bois (1671-1751), predikant te New York NY 1699-1751, Hackensack NJ 1728-1730, Bergen en andere gemeenten occasioneel; Gasero, *Directory* 113.

33 Peter du Bois, predikant te Streefkerk 1664, Gorinchem 1671 en Amsterdam 1687; Van Lieburg, *Repertorium* I, 27.

raden, thesaurieën en costuymeester, collonels, kapiteins en luitenanten'. Niet alleen de bezwaarden, maar ook de medestanders van de kerkenraad hadden een vooraanstaande sociale positie.

De Classicale Vergadering Amsterdam heeft het beroep niet verhinderd en heeft ook na de bevestiging van Du Bois de bezwaarden niet in het gelijk gesteld. Ondanks de interne strijd bleek de verbintenis van Du Bois junior aan de gemeente een investering voor de lange termijn te zijn. Hij zou meer dan een halve eeuw herder en leraar van deze gemeente zijn. Maar ook voor de korte termijn had de aanwezigheid van Du Bois effect. De vijf bezwaarden die tevens kerkenraadsleden waren - waaronder De Peyster - schreven in hun brief van 29 maart 1700 aan de Classicale Vergadering Amsterdam dat ze haar bedankten voor Du Bois. Zij schreven dat hun nieuwe predikant 'zeer aangenaam' was 'en bekwaam om de onlusten daar ontstaan te helpen stillen'. Het vijftal persisteerde evenwel bij de onwettelijkheid van het beroep. Tevens gaven ze aan dat ze dit geschil niet wilden ophalen, maar door liefde wensten te vergeten.

Moederkerk en dochtergemeenten

Hoewel de koloniale gemeenten in het voormalige Nieuw-Nederland onder Engels gezag vielen, hoorden ze kerkelijk bij de Classicale Vergadering Amsterdam. Het was voor de gereformeerden daar pionieren onder soms moeizame omstandigheden. Daarvan konden de classicale bestuurders in Amsterdam zich achter hun deftige vergadertafel geen voorstelling van maken. Het was in de praktijk zo gegroeid dat eerst de kerkenraad van Amsterdam en vanaf 1636 de Classicale Vergadering Amsterdam hét kerkelijk lichaam was geworden dat verantwoordelijk werd voor de wereldwijde koloniale gemeenten. Dat waren er nogal wat. Het archief van deze Amsterdamse Classis onthult dat zij over een indrukwekkend internationaal netwerk beschikte en verantwoordelijk was: Oost-Indië, Ceylon, Kaap de Goede Hoop, Suriname, Curacao, de West-Indische eilanden St. Thomas, St. Croix en Berbice, Smyrna, Constantinopel, Rusland, Polen, Duitsland, Elmina (West-Afrika) en Jamaica (Long-Island) en New York.

De Classicale Vergadering

De Classicale Vergadering is een regionale kerkvergadering. Een aantal kerkenraden in een bepaalde regio (classis) vaardigen een predikant

en een ouderling af naar deze vergadering.³⁴ De Classicale Vergadering besprak aangelegenheden die afzonderlijke kerkenraden alleen niet aan konden of die de *Dordtse Kerkorde van 1618/1619* aan haar toevertrouwde, zoals het examineren van predikanten, het verrichten van kerkvisitatie, het uitoefenen van vermaan en tucht, het verlenen van hulp en advies aan de kerkenraden in de classis en het afvaardigen van ambtsdragers naar de particuliere synode. Afgevaardigden van de particuliere synodes kwamen samen in de generale synode. De kerk werd geleid door deze vier ambtelijke vergaderingen, de kerkenraden, de classicale vergaderingen, de particuliere synodes en de generale synode.

Deputaten voor de Indische zaken

Vanwege de expansie van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de West-Indische Compagnie (WIC) werden in de classes waar kamers van de beide compagnieën waren deputaten voor de Indische zaken benoemd. Ze droegen verschillende benamingen: *'deputati ad res Indicas'*, *'deputati ad causas Indicas'*, *'deputati ad res Maritimas'*, *'deputati ad res externas'* en *'gedeputeerden ad res et ecclesias maritimas'*. In 1636 had de Amsterdamse Classicale Vergadering een huishoudelijke regeling gemaakt.³⁵ Jacobus Laurentius (president),³⁶ Rudolphus Petri,³⁷ Hermannus Antonides en Johannes Bontius hadden dit reglement opgesteld. De deputaten werden verantwoordelijk voor (het contact met) de predikanten in of voor overzeese gemeenten. Een kandidaat of een predikant verscheen voor de Classicale Vergadering Amsterdam met een attest aangaande leer en leven. De Classicale Vergadering Amsterdam nam hem een examen af in een buitengewone bijeenkomst. Wanneer een kandidaat of predikant zich gedurende het winterseizoen aandiende, hadden de deputaten de bevoegdheid te besluiten of het noodzakelijk was een buitengewone bijeenkomst te beleggen. Gedurende

34 In sommige kerken ook een diaken.

35 SAACA, inv. nr. 163, 1-2; E. T. Corwin e.d., *Ecclesiastical Records, State of New York* 1, (Albany 1901) 89-91.

36 Jacobus Laurentius (1584-1644), predikant te Oude-Niedorp 1612, Diemen 1613, Hoogkarspel 1617, Naarden 1618, Amsterdam 1621; Van Lieburg, *Repertorium* I, 146; *Biographisch Woordenboek van Protestantse Godgeleerden in Nederland*, o.r.v. J. P. de Bie, 5 ('s Gravenhage 1943) 623-631.

37 Rudolphus (ook wel Roelof genoemd) Petri, (1585-1649), predikant te Oost-Zaandam 1608/9, Amsterdam 1612 (bij lening Utrecht 1618); Van Lieburg, *Repertorium* I, 190.

de winter vonden er in principe geen buitengewone bijeenkomsten plaats vanwege het weer en de toestand van de wegen. De handoplegging en de bevestiging vond plaats in de bijeenkomst van de classis. Wanneer dit niet mogelijk was, konden de deputaten de predikanten van de Amsterdamse gemeente samen met één van de ouderlingen verzoeken over te gaan tot de handoplegging en de bevestiging. Ten tweede, moesten ze zorgen voor (het contact met) de ziekentroosters in of voor de overzeese gemeenten en op de schepen. De ziekentroosters moesten zich eveneens presenteren aan de Classicale Vergadering. Deze werd aangemoedigd een groot netwerk aan ziekentroosters te hebben, zodat zij de beste eruit kon kiezen. De deputaten namen dit examen af. Nadien legden ze hiervan verantwoording af aan de Classicale Vergadering. Ten derde diende de deputaten contact te onderhouden met de directeuren van de Oost-Indische Compagnie en de West-Indische Compagnie. In de praktijk onderhielden de twee oudste deputaten deze relatie. De twee oudste deputaten, één van de Amsterdamse gemeente en één van daarbuiten, stelden de predikanten, de proponenten en de ziekentroosters voor aan de directeuren van de beide compagnieën. Ten vierde droegen de deputaten zorg voor de formulieren ten behoeve van predikanten en ziekentroosters. De tweede oudste deputaten samen met een ouderling van de Amsterdamse gemeente ondertekenden de instructiebrieven. Niettemin, de acta laten zien dat alleen de predikanten en niet de ouderling hun handtekeningen plaatsen. Ten vijfde behoorde de ontvangst van en de verzending van brieven naar de predikanten, kerkenraden, gemeenten, overheden en schoolmeesters overzee tot het arbeidsveld van de deputaten. De deputaten schreven hun besluiten in concept. Wanneer de Classicale Vergadering deze hadden gelezen en goedgekeurd, ondertekenden de deputaten ze, voordat de brieven werden verzonden. Ten laatste stelden de deputaten schoolmeesters aan op gelijke wijze als de ziekentroosters.

De deputaten hielden een afzonderlijk actaboek bij. Hierin werden de instructies voor predikanten, proponenten en ziekentroosters bewaard. Deze handelwijze was uniek voor kerkelijke deputaten en toont aan dat de praktische noodzaak - het vele en urgente werk - prevaleerde boven de angst voor hiërarchie die het fundament en de ontwikkeling van de kerk van de Reformatie ideaaltypisch heeft beïnvloed.

Hoe aanzienlijk de positie van deze deputaten ook was, ze waren gebonden aan de Classicale Vergadering. Bovendien, als het ging om het aanstellen van predikanten voor de kolonies, dan waren het aanvankelijk de compagnieën die daartoe het initiatief namen. Naarmate de rol van de West-Indische Compagnie verzwakte en de behoeften in de kolonies sterker werden aanvoeld, namen

de kerkenraden en/of de Classicale Vergadering Amsterdam het voortouw.

Rechten en voorrechten

Op de plaats die aanvankelijk niet meer dan een handelspost zou zijn, kwam een kolonie. Om een samenleving op te bouwen van mensen die niet alleen kwamen om handel te drijven, winst te maken en weer te vertrekken, maar van personen die een bestaan wilden opbouwen, werd naar Amsterdam model in 1657 het systeem van kleinburgerschap en grootburgerschap ingevoerd. Het kleinburgerrecht was noodzakelijk om een winkel open te houden of een ambacht uit te oefenen. Het grootburgerrecht was duurder, maar noodzakelijk voor wie een functie in het stadsbestuur ambieerde. De West-Indische Compagnie poogde zoveel mogelijk de instelling van gilden tegen te gaan. Daardoor werden beroepen toegankelijker. Dat bood kolonisten de gelegenheid op de maatschappelijke ladder omhoog te klimmen. Dit standsverschil, maar ook het feit dat mensen van sociale positie konden wisselen, had invloed op de kerkelijke samenleving.

Uit de casus van de tweede predikantsplaats blijkt dat de Classicale Vergadering Amsterdam naar gereformeerd kerkrecht ook appelinstantie voor kerkenraadsleden en gemeenteleden was. Het conflict loste zich in die zin op dat de bezwaarden moeite bleven houden met de in hun ogen onwettige procedure inzake de verkiezing van een nieuwe predikant en nieuwe ouderlingen en diakenen, maar dat ze lovend waren over Du Bois, ondanks het feit dat hij geen predikant was zoals Verdieren, maar proponent. De Classicale Vergadering Amsterdam had conform de kerkorde het beroep goedgekeurd. Knelpunt in de beroepingsprocedure bleek het gewoonterecht te zijn zoals dat zich had ontwikkeld in de gemeente. Het is niet naar gereformeerd kerkrecht dat oud-kerkenraadsleden een bevoorrechte positie konden opeisen. Zij hadden dezelfde rechten als andere gemeenteleden. De gemeente werd geleid door de kerkenraad. Wanneer het inderdaad gewoonterecht was om de oud-kerkenraadsleden te beschouwen als adviserende leden van de zittende kerkenraad kan daar op zich niets op tegen zijn, mits zij hun rechten en plichten kennen. Het gevaar dreigt dat dit gewoonterecht zich in die zin uitbreidt dat oud-kerkenraadsleden zich meer bevoegdheden toe-eigenen dan wenselijk is. Een kerkelijk ambt was in die tijd iets begerenswaardig. Het verschafte aanzien en versterkte de sociale positie in de samenleving. De verkiezing van vooraanstaande burgers tot ouderling of diaken vergrootten het aanzien van de kerkenraad.

In deze beroepingsprocedure speelde de nasleep van de zogenaamde

Leisler Affaire 1689-1691 een prominente rol. Kapitein Jacob Leisler had zichzelf uitgeroepen tot gouverneur toen Willem III koning van Engeland was geworden. Leisler, diaken in de New Yorkse gemeente, wist zich gesteund door de ongeletterde kolonisten en gemeenteleden. Selijns en zijn collega's Rudolphus Varick³⁸ van Long Island en Godefridus Dellius³⁹ van

Standbeeld van Jacob Leisler aan de North Avenue, New Rochelle NY.

Albany, keerden zich fel tegen hem en kregen daarmee diens aanhangers tegen zich. Het drietal voelde zich gesteund door aristocratische ouderlingen en gemeenteleden die niets van Leisler moesten hebben. De predikanten gebruikten de vergadertafel en de preekstoel voor hun politieke afkeer van Leisler. Dit moesten zij bekopen met minachting van diens aanhang. Daardoor liep de betrokkenheid van gemeenteleden en derhalve de kerkelijke inkomsten terug. Dellius was gevlucht, Selijns was onder de tucht gesteld en Varick zat vijf maanden lang gevangen. Hij stierf later als een gebroken man. Leisler werd afgezet en geëxecuteerd op 16 mei 1696. De kerk liep aanzienlijke averij op. Selijns schreef in 1698 naar de Classicale Vergadering Amsterdam dat de gemeente zo klaagde, 'want het is een woedend volck'.⁴⁰ Hij had in de tussenliggende jaren al eerder geschreven over de aard van de gemeente, de onrust, de afnemende participatie en de financiële gevolgen hiervan. Hij hoopte dat de Classicale Vergadering Amsterdam inzake het beroep zou optreden als competente rechter.

Vooraanstaande gemeenteleden en oud-kerkenraadsleden die in de jonge samenleving een prominente rol speelden, botsten onderling, met de predikanten, andere gemeenteleden, elkaar en met de kerkordelijke bepalingen. Zij eisten een bevoorrechte positie op. Conflicten konden dan ook niet uitblijven. Selijns bleek evenmin ongevoelig voor de sociale positie van zijn gemeenteleden. Dat bleek al tijdens de Leisler affaire, maar ook in

38 Rudolphus Varick (1645-1694), predikant te First Brooklyn, Flatlands, Flatbush en New Utrecht, Brooklyn NY 1686-1694; Gasero, *Directory* 439.

39 Godefridus Dellius (1652-?), predikant te First Albany NY 1683-1699, First Schenectady NY 1683-1699, missionair werk onder de Mohawk Indianen, geschorst door de overheid; Gasero, *Directory* 95.

40 SLAC, Brief van Selijns aan de Classicale Vergadering Amsterdam d.d. 15 december 1698.

het conflict inzake het beroepen van een tweede predikant. De brief aan de Classicale Vergadering van Amsterdam van 24 april 1700 liet hij door elf gemeenteleden medeondertekenen. Hij schreef daarin dat het 'enige hoge raden, thesaurieën en costuymeester, *collonels*, kapiteins en luitenanten' betrof. Niettemin was één van de opponenten van Selijs in dit conflict ook kapitein, namelijk Joh. de Peyster. Van de andere twee tegenstanders - Samuel Staats en Joh. Kerfbijl - heb ik tot op heden niet kunnen achterhalen wat hun maatschappelijke positie was. Zowel Staats als De Peyster waren in het overlijdensjaar van Selijs, 1701, en ook daarna kerkenraadsleden. Kerfbijl werd pas een decennium later diaken.⁴¹

De kerkenraad onderhield nauw contact met de moederkerk in het oude vaderland. In de *Middle Colonies* kreeg de kerkenraad te maken met andere omstandigheden dan in de Nederlanden. Ondanks de formele regels en werkwijze toonde de deputaten *casu quo* de classicale vergadering ook pastorale betrokkenheid. Dat mag blijken uit het citaat waarmee dit artikel begon. Selijs en New York kregen hun 'Timoteüs'.

Communicatie werd bemoeilijkt doordat brieven er maanden voor nodig hadden om de vergadertafels te bereiken. Soms kwamen ze niet aan of kruisten elkaar. Een actuele kwestie of een crisis konden op deze wijze nauwelijks door de Classicale Vergadering Amsterdam op adequate worden opgelost. Vanuit een andere optiek kan ook opgemerkt worden dat ondanks die omstandigheden de Classicale Vergadering Amsterdam ook positieve invloed heeft uitgeoefend op gemeenten buiten de Nederlanden.

Opvallend is het fenomeen dat omliggende gemeenten om advies werd gevraagd inzake de tweede predikantsplaats. Dat had deels te maken met het creëren van financieel draagvlak. Anderzijds droeg dit het karakter van extern advies. In de Nederlanden groeide in de praktijk een dergelijke organisatievorm. Afgevaardigden van enkele kerkenraden kwamen bijeen in een zogeheten *classis contracta* vanwege het urgente karakter van een situatie. Vaak werd dit toegepast vanwege het goedkeuren van een beroep. De *classis contracta* legde verantwoording af aan de eerstvolgende bijeenkomst van de classicale vergadering. In zekere zin werd met dit 'naburige' netwerk in de *Middle Colonies* de eerste grondlijnen getrokken van een toekomstige en zelfstandige classicale vergadering. In Brazilië was dit al het geval - zeer tegen de zin van de Classicale Vergadering Amsterdam. De gemeente in New York functioneerde als moederkerk voor de omliggende gemeenten, ook al

41 Joh. Kerfbijl was diaken in 1710 en 1711. De verkiezingen van ambtsdragers vonden plaats op de derde donderdag in oktober. De nieuwe ambtsdragers werden bevestigd in het ambt op de derde, tweede en later de eerste zondag in november.

was die positie niet onaantastbaar. Dat blijkt uit de houding van Nucella en de kerkenraad van Kingstown die geen aanbevelingsbrief voor de noodzaak van een tweede predikant voor New York wensten te schrijven. Vanuit het perspectief van de Leisleraffaire wordt duidelijk waarom Nucella en zijn kerkenraad tegen het beroepen van een tweede predikant door de New Yorkse kerkenraad waren. Nucella sympathiseerde met de Leislerianen en stond daarmee lijnrecht tegenover zijn New Yorkse collega Selijs.

Onderzoek wijst uit dat het jaar 1696 een keerpunt vormde in de verhouding Leislerianen en Anti-Leislerianen in de New Yorkse kerkenraad ten gunste van de Leislerianen.⁴² Hun invloed nam toe en dat vormde mede het decor voor de problematiek rondom de beroeping van een tweede predikant voor New York naast Selijs. Overigens, in 1698 werden de stoffelijke resten van Leisler overgebracht naar de Nederlandse kerk. De herbegraving vond plaats onder grote belangstelling.

Afronding

Complicerende factor voor het kerkelijk leven van de Nederlanders in de *Middle Colonies* was het Engelse gezag. De Classicale Vergadering Amsterdam in de Nederlanden bleef namelijk verantwoordelijk voor de gemeenten. Hoewel sommige Engelse gouverneurs probeerden de 'Nederlandse' gemeenten in de schaduw te stellen van de Anglicaanse kerk, bleven de 'Nederlandse' kerkenraden en predikanten strijden voor hun belangen en niet zonder succes. De 'Nederlandse' kerk heeft zich na 1664 niet naar de marge van kerk en samenleving laten drukken. Gezien de invloed en de positie van de Nederlandse kolonisten op de samenleving en in de handel verkreeg deze kerk een bevoorrechte positie. Zij heeft deze moeten verdedigen ondanks allerlei wettelijke bepalingen. Ondanks interne kerkelijke problemen zoals de Leisleraffaire en de nasleep ervan die tot uitdrukking kwam in de perikelen rondom het beroepen van een tweede predikant, kwam er na het verkrijgen van het Charter van 1696 voor de New Yorkse gemeente kerkrechtelijk rust. Hoewel, er ontbrandde een nieuwe strijd, namelijk die om de kerkelijke onafhankelijkheid van de Nederlanden. Moest de Classicale Vergadering dé 'regionale' kerkvergadering voor de gemeenten in de *Middle Colonies* blijven of juist niet? Het was de vooravond van een nieuwe episode en een nieuw conflict over de rechten en voorrechten van de 'Nederlandse' kerk op 'Amerikaanse' bodem.

42 Balmer, *Babel* 167-171.